

Vývoj úrovně tvořivých schopností dětí mladšího školního věku

Jarmila Honzíková

Katedra technické výchovy PdF Západočeské univerzity v Plzni

Abstrakt

Příspěvek pojednává o tvořivých schopnostech dětí mladšího školního věku. Prezentované výsledky transverzálního výzkumu ukazují vývoj úrovně tvořivých schopností u této věkové skupiny.

Klíčová slova

Vývoj tvořivých schopností, průřezový /transverzální/ výzkum.

Abstract

Progress of level creative abilities of basic school children

The entry deals with creative abilities of basic school children. The results of a transversal research, which are presented there, show the progress of level of creative abilities of this class of age.

Keywords

Development of creative abilities, a cross-sectional (transversal) research.

Úvod

Myšlenky o tvořivosti nejsou nové, ani neznámé. Tvořivý proces prochází lidskou společností od jejího počátku, i když v prvopočátcích šlo o činnost spíše náhodnou, vynucenou na člověku samotnou přírodou. Se zdokonalováním základních výrobních prostředků narůstá i možnost další tvorby. Dnes vychází široké pojetí tvořivosti z předpokladu, že tvořit může každý člověk a že tvořivost se může projevit v každé činnosti, tedy i v každé vyučovací hodině na základní škole. Tvořit může každý žák, i když v různé míře a intenzitě. Učitelé se často ptají, zda lze tvořivost naučit. Na základě soudobého stavu poznání je možné konstatovat, že vyučování může ovlivnit tvořivost žáků hlavně tím, že ji uvolní, vytvoří vhodné podmínky a stimuly pro rozvoj tvořivých schopností.

Transverzální výzkum úrovně tvořivých schopností dětí mladšího školního věku

Jak již bylo řečeno, tvořivý je každý jedinec, i když na jiné úrovni. Děti přicházejí do školy s různě rozvinutými tvořivými schopnostmi, které následně procházejí i různým vývojem. Zajímalo nás, jakou úroveň mají tvořivé schopnosti dětí na 1. stupni ZŠ. Transverzální výzkum úrovně tvořivých

schopností dětí mladšího školního věku, který proběhl v roce 2002, měl ukázat, jakou úroveň tvořivých schopností prokazují děti mladšího školního věku.

Cílem výzkumu byla otázka zmapovat úroveň tvořivých schopností dětí mladšího školního věku. Na začátku výzkumu byla otázka, zda se úroveň tvořivých schopností zvyšuje úměrně s věkem.

Základní cíle výzkumu byly shrnuty do několika bodů:

1. Transverzálním výzkumem zjistit úroveň neverbálních tvořivých schopností dětí mladšího školního věku.
2. Zkoumat, zda je rozdílná úroveň tvořivých schopností u dívek a chlapců.
3. Zkoumat, zda se úroveň jednotlivých faktorů /fluence, flexibility, originality, elaborace/ s věkem zvyšuje.

Torrancův figurální test tvořivého myšlení

Ke sběru dat pro cíle výzkumu byl vybrán Torrancův figurální test tvořivého myšlení. Na adekvátnost měření tvořivosti metodou tužka - papír existuje mnoho kritických názorů. Kritiky se zabývají převážně faktem, že tyto testy měří jen část tvořivosti, nejsou dostatečně motivující pro respondenty, časové limity mohou být v mladším věku překážkou, testy mají nízkou vypovídající schopnost o tvořivosti respondentů ve smysluplných aktivitách reálného života. Vedle těchto záporů výše jmenovaného testu existuje i řada výzkumných studií, které potvrzují validitu těchto testů.

Tento test se skládá ze tří částí. První část *Tvoření obrázku* se skládá z úkolu dotvořit nalepený kousek barevného papíru ve tvaru fazole do originálního obrázku. Druhá část testu *Neúplné figury* je dvojstránka rozčleněná na deset polí. Každé pole obsahuje neúplné figury, které žáci dokreslí dle své fantazie. I zde mají obrázek zajímavě pojmenovat. Třetí část *Kruhy* se skládá ze 36 kruhů, které mají žáci dotvořit do obrázků a pojmenovat je. U testu se hodnotí fluence, flexibilita, originalita a elaborace.

Výzkumný vzorek

Protože cílem výzkumu bylo zmapovat úroveň neverbální tvořivosti dětí mladšího školního věku, stala se objektem výběru tato věková skupina a skupiny hraničící s touto skupinou respondentů. Aby byl vzorek skutečně reprezentativní, řídili jsme se při výběru principem generální reprezentativnosti populace. Do výzkumu byly tedy zařazeni žáci mladšího školního věku (1. až 5. roč.), skupina předškoláků, žáci 6. tříd a žáci prim víceletých gymnázií. Při výběru škol bylo nutné se řídit též možnostmi, které nedovolovaly náhodný výběr z populace celé České republiky, ale pouze z Plzeňského a Jihočeského

kraje. Zde jsme se pokusili alespoň přibližně vyrovnat proporční zastoupení jednotlivých škol tak, aby vzorek byl co možná nejrepresentativnější. Do výzkumu byly zařazeny děti ze škol ve velkých městech, malých městech a na venkově. Celkem se jednalo o deset školských zařízení, ze kterých bylo vybráno celkem 47 skupin (tříd) o celkovém počtu 1079 dětí.

Interpretace výsledků

Torrancovy testy byly vyhodnoceny dle příručky a výsledky statisticky zpracovány. Vzhledem k rozsahu tohoto textu není možné prezentovat celé statistické zpracování, proto se omezíme pouze na základní fakta.

Po zpracování hodnot u jednotlivých faktorů tvořivosti jsme došli k těmto výsledkům:

Fluence je schopnost pohotově a lehce utvořit co nejvíce slov, myšlenek, obrázků, symbolů, což posiluje pravděpodobnost objevení optimálního výsledku.

V našem případě šlo o vytvoření co nejvíce obrázků u jednotlivých úloh testu. Fluence se v použitém Torrancově testě měřila pouze u druhé a třetí úlohy. Podle dosažených výsledků lze konstatovat, že úroveň fluence stoupá do 3. ročníku, pak ovšem dochází k mírnému poklesu ve 4. ročníku a opět k vzestupu v ročníku 5. a 6. Fluence u respondentů na gymnáziích dosáhla hodnoty rovnající se hodnotě někde mezi hodnotou naměřenou ve 2. a 3. ročníku.

Flexibilita neboli pružnost je schopnost změny, přizpůsobivosti, různorodost nápadů a návrhů. Flexibilita se měřila v použitém testu pouze u druhé a třetí úlohy.

Zde naopak dochází k vzestupu naměřených hodnot až do 5. ročníku, pak dochází k poklesu, a to jak u respondentů ze 6. ročníků, tak i u respondentů z prim víceletých gymnázií.

Originalita je schopnost vypracovat původní, jedinečné řešení. Originalita se u použitého Torrancova figurálního testu tvořivého myšlení měřila u všech třech zadávaných úloh.

U originality naměřené hodnoty prudce poklesly u respondentů 1. ročníků. Tento pokles lze přičítat změně pracovního prostředí, kdy po nástupu do školy je na dítě kladeno určité množství požadavků, dítě se musí řídit určitými pravidly a na rozdíl od předškolního zařízení má i spoustu nových povinností, které, jak se zdá, omezují fantazii a originalitu, kterou při hrových činnostech využívalo

dítě v mateřské škole. Nicméně zajímavé je i zjištění, že k poklesu originality dochází od 3. ročníku, kdy originalita klesá až do 5. ročníku. Pak dochází opět k vzestupu. U originality dosáhli v testu respondenti z prim gymnázií vyšších hodnot než stejně staří respondenti ze 6. ročníků základních škol.

Elaborace je schopnost vypracovat detaily, aby se zkompletoval nějaký celek nebo plán. Dá se též považovat za schopnost přesně formulovat myšlenky. Elaborace je měřena v použitém Torrancově testu u 1. a 2. úlohy.

Naměřené hodnoty ukázaly vzestup hodnoty elaborace do 3. ročníku. Od 3. ročníku dochází k mírnému poklesu naměřených hodnot, takže hodnoty naměřené ve 4. ročníku jsou nižší než v ročníku 3. Pak nastává opět vzestup hodnot. Respondenti prim gymnázií vykázali v testu lepší výsledky v elaboraci než jejich stejně staří kolegové ze základních škol.

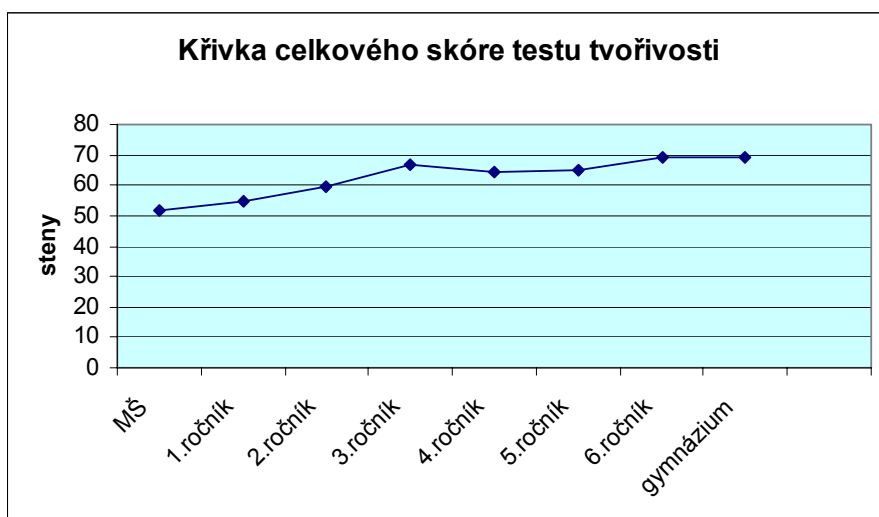
Z výše uvedených skutečností je patrné, že u měřeného vzorku nedošlo ani u jednoho faktoru tvořivosti k plynulému vzestupu v přímé úměrnosti s přibývajícím věkem respondentů.

Pokud bychom se ovšem chtěli podívat na naměřené hodnoty v jejich celistvosti, vypadala by tabulka a křivka vývoje takto (graf 1):

Celkové skóre

MŠ	1.ročník	2.ročník	3.ročník	4.ročník	5.ročník	6.ročník	gymnázium
52	54,5	59,33	66,99	64,32	64,72	69,18	68,9

Graf 1

Z této vývojové křivky, která zachycuje vývoj úrovně tvořivosti v závislosti na věku, je jasné, že nelze tvrdit, že by se úroveň tvořivých schopností dětí mladšího školního věku zvyšovala úměrně s věkem.

Pokud se ale dostaneme k otázce, zda toto tvrzení platí jak pro dívky, tak pro chlapce, došli bychom k těmto závěrům (graf 2):

Celkové skóre dívky,chlapci

	MŠ	1.ročník	2.ročník	3.ročník	4.ročník	5.ročník	6.ročník	gymnázium
dívky	51	55,2	58,31	67,81	67,22	70,72	74,8	72,54
chlapci	52	53,9	60,33	66,16	63,41	58,71	63,18	65,24

Graf 2

Vývojové křivky znázorňují plynulejší vzestup úrovně tvořivosti u dívek, s menším poklesem ve 4. ročníku, než u chlapců, kde dochází k poklesu ve 4. a 5. ročníku.

Závěr a konfrontace výsledků

Torrancův figurální test tvořivého myšlení je velmi často používaným testem pro zjišťování úrovně tvořivých schopností. Jurčová (1984) uvádí, že jej pro svůj výzkum použil např. Weiberg Springer, který uskutečnil výzkum osobnosti nadaných žáků 4. ročníku ZŠ, které porovnával s charakteristikami nejméně nadaných žáků. Více výzkumníků však používá tento test pro výzkum tvořivých schopností u starších dětí ze středních a vysokých škol. Např. Peets (1977) po použití testu Kruhy zjistil, že nejtvořivější vysokoškoláci (89 %) se též zúčastňují studentské vědecké činnosti. Jurčová a kol. provedli poměrně rozsáhlý výzkum tvořivých schopností dětí 5. až 8. ročníku. U zkoumaného vzorku těchto dětí konstatovali největší rozdíl ve fluenci, což ukázal i výše prezentovaný výzkum, který ovšem nebyl zaměřen na porovnávání jednotlivých výkonů.

V roce 1996 v souvislosti se studiem koncepce vyučování geometrie na 1. stupni ZŠ se zabýval dětskou kresbou na PF VŠP v Hradci Králové prof. Kuřina a kol. (Kuřina, 1998, 1999). Pro zjištění úrovně tvořivých schopností použili test *Dokreslení obrázku*, kdy - geometricky řečeno - dítě při dokreslování přejde do druhé poloviny. Test byl použit u dětí na počátku školní docházky. Po vyhodnocení byla jedním z výsledků překvapivě dobrá úroveň tvořivosti dětí při vstupu do školy. Naopak při zadání stejného úkolu ve vyšších ročnících postrádaly výsledky jakýkoliv rys tvořivosti.

V roce 1992 uskutečnily terénní výzkum pracovnice katedry technické výchovy PedF UK z Prahy doc. Vodáková a dr. Michálková. Pro hodnocení neverbální kreativity použily Torrancův test Kruhů, který doplňovalo pozorování respondentů a jejich zručnosti při práci s materiály v pracovních činnostech. Přestože bylo vyhodnocení testů zpracováno jen pro potřeby porovnání s výkony v praktických činnostech, byla polovina dětí hodnocena jako velmi tvořivá. Při výzkumu bylo zjištěno, že některé problémy, které děti mají při pracovních činnostech, plynou z malé zkušenosti dětí s prací s různými nástroji a s organizací práce. Výzkum porovnání tvořivých schopností po vstupu do školy a po určitém období školní docházky prováděl též Hlavsa. Toto období nazývá Hlavsa (1986) "stadiem správných odpovědí". Přímou uvádí: "Mezi 6., 7. až 8. rokem způsobí nástup dětí do školy útlum jejich tvořivé aktivity, ten trvá několik let. Je pravděpodobně způsoben tím, že se za prvé musí dítě adaptovat na nový komplex situací a najít si účinné způsoby interakce, za druhé se musí vyrovnat se zátěží tohoto adaptčního procesu, za třetí se na něm požaduje, aby se přizpůsobilo striktním požadavkům správného chování, správných postojů, správných poznatků, za čtvrté musí počítat i s neustálým hodnocením své osobnosti jako správné či nesprávné, a konečně tím, že se učí základům vědeckého poznání světa, kauzální koncepci světa, která bourá jeho dosavadní koncepci naivní." Tvořivá aktivita podle Hlavsy v tomto období odpočívá, avšak zato se budují její významné nové předpoklady.

Výše prezentovaný výzkum ovšem ukázal, že úroveň tvořivých schopností u zkoumaného vzorku dětí po vstupu do školy neklesla - ve všech ukazatelích tvořivosti je patrný nárůst hodnot mezi 1. a 2. ročníkem ZŠ. Vývojové křivky jasně prezentují pokles tvořivé aktivity u jednotlivých faktorů až ve 4. a 5. ročníku, tedy u dětí desetiletých a jedenáctiletých. Do tohoto věku dochází k vzestupu úrovně tvořivých schopností, pouze u originality byl zjištěn výrazný pokles mezi dětmi z předškolního zařízení a dětmi z 1. ročníků. Zajímavé je i porovnání dosažených hodnot u chlapců a dívek. I když naměřené hodnoty vykazují rozdíly, zjednodušeně můžeme konstatovat, že do 3. ročníku jsou v průměru naměřené hodnoty v Torrancových figurálních testech tvořivého myšlení téměř shodné. Ve 4. ročníku však dochází k výraznějšímu poklesu hodnot u chlapců než u dívek. Proč dochází k poklesu tvořivé aktivity právě ve

4. a 5. ročníku ZŠ a proč pak opět začíná stoupat, by bylo předmětem dalšího výzkumu.

Rozhodně se domníváme, že novým tvůrčím přístupem učitelů k žákům a jejich výuce lze ovlivnit vývoj tvořivých aktivit této naší mladé generace. Je ovšem jasné, že pouze tvořivý učitel může vychovávat tvořivé žáky, vytvářet podnětné prostředí pro tvůrčí aktivity.

Literatura

1. HLAVSA, J. *Psychologické metody výchovy k tvořivosti*. Praha : SPN, 1986, 1. vyd.
2. HLAVSA, J. *Psychologické základy tvorby*. Praha : Academia, 1985.
3. HONZÍKOVÁ, J. *Teorie a praxe tvořivosti v pracovní výchově*. Plzeň : Pedagogické centrum Plzeň, 2003, 1. vyd. ISBN 80-7020-124-X.
4. JURČOVÁ, M. *Torranceho figurálny test tvorivého myslenia*. Príručka. Praktická časť. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p., 1984.
5. JURČOVÁ, M. *Torranceho figurálny test tvorivého myslenia*. Príručka. Všeobecná časť. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p., 1984.
6. KURINA, F. Geometrické zkušenosti dětí na počátku školní docházky. *Moderní vyučování*, 1998, roč. 4, č. 4, s. 10 – 11.
7. LOKŠOVÁ, I., LOKŠA, J. *Teória a prax tvorivého vyučovania*. Prešov : ManaCon, 2001. ISBN 80-89040-04-7
8. ROUČOVÁ, E. Studentské vnímání tvořivosti. In: *DIDMATTECH 2003: sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Olomouc : Votobia, 2003. ISBN 80-7220-150-6
9. Vodáková, J., Michálková, L. Podmínky pro rozvoj tvořivosti žáků v pracovním vyučování. *Komenský*, 1993, roč. 118, č. 1 – 2, s. 36 - 38.

Kontaktní adresa:

PaedDr. Jarmila Honzíková, Ph.D.
Pedagogická fakulta
katedra technické výchovy
Západočeská univerzita v Plzni,